FLANDERS LITERATURE

While the Gods Were Sleeping

Erwin Mortier

An extract

Original title Godenslaap
Publisher De Bezige Bij, 2008

Translation Dutch into Bulgarian
Translator Maria Encheva

© Erwin Mortier/Maria Encheva /De Bezige Bij/Flanders Literature – this text cannot be copied nor made public by means of (digital) print, copy, internet or in any other way without prior consent from the rights holders.

Винаги съм се плашела от акта на началото. От първата дума, от първото докосване. От безпокойството, докато се оформя първото изречение, а след първото — и второто. Безпокойство и вълнение, сякаш издърпваш чаршафа, под който почива нечие тяло, спящо или мъртво. Изпълва те копнеж, бленуваш да превърнеш писалката в плуг и малко по малко, право през редовете, да заличиш с оранта си току-що изписания лист. Обърна ли тогава поглед назад, да видя чисто бяла нива, всичко онова, което плугът е изровил от нея: ръждиви кофи, късове бодлива тел, натрошени кости, пръчки на легла, неизбухнала бомба, годежен пръстен.

Бих дала какво ли не, за да се потопя в бездната на историите ни, да се спусна с въже в тъмните им шахти, а земните пластове да се занижат един след друг в светлината на челника ми. Всичко, което се крие в земните недра: фундаменти, колове на огради, коренища, чинии за супа, войнишки каски, скелети на животни и хора в беззвучен хаос, изстиналата кора на магмения вртеж, който ни погълна.

Бих нарекла книгата си “Книга на отломките, на костите и остатъците, на редиците от дървета и на мъртвите в бомбоубежищата, на гуляите по опнатите маси”. Но и “Книга на калта, на плацентата – на безформената кал, на блатото и на матрицата”.

Благодарна съм на света, че още използва дограми и каси на врати, первази и щурцове, че не е забравил утехата на тютюна и на черното кафе, и на мъжките бедра. Само за това. Идва ден, в който ставаш твърде стар, за да се носиш към гроба час по час, да припяваш по входове, улични ъгли или площади “Dies irae” пред множеството от лица, които отдавна са се отлюспили от теб и са се смесили в каша, в която затъват пръстите на краката ти. С възрастта спираш да виждаш около себе си хора, а мърдащи руини. Мъртвите винаги намират задни вратички или кухненски прозорци, през които да се промъкнат и да изплашат младата кръв с конвулсиите си. Човек е дупка, през която става течение. Имаме спомени, с които да укротим мъртвите, докато не увиснат те неподвижни в невроните ни като фетуси, обесени на пъпната си връв. Аз събирам пръстите им и затварям очите им, а ако случайно се изправят под чаршафа, знам, че са ензими или киселини, чиито сухожилия потрепват. Истинското им възкресение се случва другаде.

Когато бях малка, тези унеси винаги ми навличаха гнева на майка ми, ако бъдех така неразумна да й споделя. Тя таеше свято благоговение към границите и бариерите. Смяташе издигането на

въображението над земята за признак на фриволност. За нея най-непростимото, което жив човек можеше да стори на мъртвите, бе да ги накара да проговорят, тъй като те не можеха да се възпротивят на думите, сложени в устите им. В нейните очи монетата, която древните гърци поставяха под езика на покойника, за да плати на лодкаря да го преведе до отсрещния бряг на Стикс, служеше на друга цел: с нея живите си купуваха мълчание. Ако мъртвците понечеха да говорят, щяха да се задавят. Нямали право на приказки, обясняваше майка ми, затова и ние сме нямали право да говорим от тяхно име.

И до днес се съмнявам в думите ѝ. Всичко, което живее и диша, се носи по някаква плътна инерция, а всичко мъртво пази своите отминали шансове за съществуване дълбоко заключени в себе си, сякаш са премълчан грях.

Ако беше жива, майка ми щеше да е прехвърлила стоте. Нямаше да е много по-стара от мен – дъщерята, която се опитва да не слага в устата ѝ нито думи, нито монети. Всъщност вече почти не мисля за смъртта. Достатъчно ми е, че тя мисли за мен. Всяка сутрин, щом си измия зъбите, прокарвам език по тях, горда, че всички те са си още на мястото, и като слепец, който разчита брайлово писмо, напипвам с пръсти смъртната ирония на плътта си. Това е моето memento mori.

Има нощи, в които сънят ме изтласква от дълбините си като ненужна вещ, докато не се събудя вкочанена, не придърпам завивките и не се запитам защо образите – част от които на десетки години – ме притискат така настървено, че не ме оставят да спя. Те не са никога драматични: вътрешността на някоя стая, пейзаж, притворените очи на познат или маловажна случка – както в онази неделна сутрин, в един пролетен ден през четиридесетте, в който аз и дъщеря ми стоим на прозореца в хола, докато чакаме да стане обядът. Наблюдаваме предния двор и улицата, оваляна в бели пухчета. Вятърът ги е довял от кестените на отсрещния бряг на реката и ги вихри по асфалта, сякаш са снежинки. Тишината на улиците в онази утрин, бледата светлина, неделната инертност, ароматът на супа и телешко печено и дъщеря ми, която казва: “Мислех, че ще вали всеки ден”.

Или отново съм на плажа, на широката ивица близо до дигата, по отлив на първия хладен ден от есента, в един от ония дни, в които поемаш последния топъл лъх на вятъра. Извела съм мъжа си и брат си – или те – мен – на чист въздух, да вдишаме нещо различно от неизменния болничен мирис. Двамата стоят на завет между бараките, изложени на слънчевите лъчи, с шалове около вратовете, кепета на главите, наоколо искри сребрист пясък. По-рано, в пристъп на веселие, двамата са си заболи медалите на пижамите и сега си дават един на друг огънче, понеже съм им донесла цигари. Изглеждат бледи и крехки на тази неумолима светлина, на фронталната светлина на септември. Само страните им аленеят в огненочервено.

Картината щеше да спре тук, да замръзне завинаги, ако мъжът ми, бъдещият ми мъж, не ме бе погледнал ненадейно в очите през пръстите на брат ми, който прикриваше с длани пламъка на кибритената клечка: развеселен, закачлив, остър поглед – с доволство, в което незабавно разпознах интелекта. Междувременно брат ми усилено изучава мъжа ми. Не просто оглежда профила му, а сякаш го изпива с очи. Внезапно осъзнавам, че с него сме били влюбени в един и същ човек.

Обърна ли се, виждам не стаята, стола, обвитите в одеяла крака и масичката в скута ми с химикалката и листовете върху нея, а плажа, широката ивица по отлив, вятъра, който шиба локвите, останали след оттеглянето на морето, тънката бяла линия на прибоя, сиво-зеленикавата вода, дъното на облаците, празнота, която ме примамва кротко.

– Ангелът на времето ме вика при себе си – казвам аз на Рашида, гледачката, която ми помага да стана от леглото една сутрин. Изричам го, за да я разсмея. – Нали познаваш ангела на времето? Би могъл да е и ангел на отмъщението или ангел на победата. Но той освен друго е ангел на съня и на Дюреровата меланхолия.

– Да, госпожа Хелена. Вашите ангели са сложно нещо.

Радвам се, че се смее. Тя се смее непрекъснато. Всяка сутрин пристига в добро настроение, помага ми да седна в леглото и натъкмява възглавниците зад гърба ми. Не ми реже филията на детински хапки, както прави вещицата, която я замества понякога и която сяда на крайчеца на кревата и зачаква да закуся, шумно въздишаща от нетърпение, за да стане след това, да напълни ваната и да приготви кърпите – телеграфията на нейното нетърпение към мен и старостта ми.

Радвам се още, че Рашида щади тялото ми, докато ме освобождава от нощницата, че издърпва кокалестите ми ръце от ръкавите с всеотдайна рутина и ежедневно помага на главата ми да се роди по-леко през тесния отвор на долната блуза, докато другата – същински стълб от сол – всеки път ме малтретира, извивайки крайниците ми. Притиска ме към гърдите си като парцалена кукла и ме влачи по пода към банята, където ме слага на тоалетната. Докато аз се отцеждам, тя тупа чаршафите, вдига щорите и размества закачалките в гардероба, сякаш търси римско съкровище. Господ да ни пази от гнева на норманите!

– Казва се Кристине – ме уведомява Рашида и макар да ме поглежда притеснено, се разсмива.

Повечето картини, които ме посещават в просъница, са стари, но бистри като мираж. Не успя да ги замъгли езикът, който в ранните ни години още не успяваше да замърси чистите преживявания на душите ни. Най-ясните образи са онези, дето олицетворяват въпросите, които ме обсебваха докрай на младини и които сега – сякаш кръгът би се затворил някога – ме смущават отново.

Не мога да ги нарека точно “спомени”, понеже аз стоя безучастна – те ме връхлитат; освен ако характерът на спомените не се мени с годините. Понякога в просъница ми се струва, че ехото на дишането ми събужда отминали акустики из стаята. Обграждат ме помещения, които се струпват стена до стена, стена върху стена в реквизитното помещение на забравата. Керемидите върху покривния скелет се сливат в кожа от глинени люспи. Тухлите се събират в отминали конструкции. Подовете под ходилата ми възвръщат якостта си, всяка глухо отекваща стъпка кара коридорите и пасажите да разпознаят сводовете и нишите си. Пристъпвам в тази криволичеща галерия озадачена, почти смаяна, сякаш съм се изгубила в пещера със скални рисунки, които оживяват изпод мъждукащата светлина на свещта.

Като дете исках да разбера откъде идва времето, дали е вещество като водата и етера, които можеш да уловиш и да съхраниш или да филтрираш от сърцевината на нещата, както през юни майка ми слагаше чепки френско грозде в марлена кърпа, за да изстиска сока им. Исках да разбера и защо съм себе си, а не някой друг, не на друго място, по друго време – или пък напротив: по същото време и на същото място, някой, който живее моя живот с моите роднини и моите приятелки от училище, но който все пак не е мен.

– Тогава щеше да си си брат или сестра – ме прекъсваше майка ми рязко. За нея всичко беше ясно. При все това с напредване на възрастта и нейният живот ще да е изгубил хомогенността си; сигурно е имало дни, които са се разклонявали като вейки и са удвоявали вътрешността си, минути, в които са се тълпели десетки истории и също толкова развръзки и отворени краища. Ще са ми нужни векове и няколко университетски дипломи, за да проумея разговорите с майка си от детството, за да разчопля всички нюанси и скрити значения, предположенията, стаени зад онези думи, онова, което премълчавахме или което – мислехме – се разбира от само себе си, и всичко мимолетно, неизречения страх, тревогата, злобата и – защо не – любовта, този пътник без билет в корема на думите, които си подхвърляхме, докато работехме.

Дълго време се питах защо е така безплътна и пестелива на слова, когато ме посещава в сънищата ми, защо само гласът ѝ е толкова открит и близък. “Ножицата, Хелена!” – се провиква тя от една далечина, а викът ѝ кънти като в подземен коридор. Докато присъствието на баща ми, седнал на масата за закуска – мебел, която донякъде ми напомня на масата в лятната ни къща, в еркерния прозорец зад гърба му – миролюбивата светлина на безоблачното утро, е почти физическо.

Той си допълва чашата или чете вестника до чинията си. Отразената във водата слънчева светлина вае фрески, които се полюляват по стените.

Баща ми ме заговаря, без да ме поглежда. За разлика от майка ми той използва цели изречения, но говори твърде бързо или твърде тихо, мънка или приказва на език, който звучи като славянски – с потътряне на въздуха между езика и небцето. Усещам го как нарочно сгъстява напрежението, прави паузи, прекъсва думите си, при това толкова премерено, че почти буди завист у мен, задето владее неизразимото толкова добре. Ако замълчеше или добавеше разбираеми за мен дреболии, вероятно нямаше да се събуждам така объркана.

Виждам го пред себе си в неговата пълнота, с всичките му тикове и привички, чудатости, с чара му, сякаш земята с всичките си мантии и рожби подканва материята, от която е съграден баща ми, да се събере и отново ми го сглобява закусващ или нагазил в морето до колене по време на някоя отдавнашна ваканция. Чувам онази жизнерадостна музика, женските гласове, детската глъч, подвикванията на търговците и пръхтенето на конете, които дърпат плажните фургони чак до вълните; усещам и пронизващия студ, който пръска ходилата ми насред тези кулиси от звуци, трупчивия вкус на морска вода и ръката му, която се увива около кръста ми, повдига ме и ме притиска към себе си.

Морската вода се изпарява от плата на банския му, солта втвърдява текстила и отключва мириса на баща ми, едновременно остър и задушлив. Сгуша ли се в гърдите му, за да избягам от

морския бриз, сложа ли глава на рамото му и ръка на ребрата му, аз се гмурвам в неговата миризма и се загръщам с интимност. Подушвам кожата му, потните косъмчета по врата му, слабините му и щом се заслушам в дишането му, тялото му се превръща в резонаторна кутия, в която животът заехтява както никъде другаде – защото той е той, а аз съм аз.

Има хора, чийто живот представлява почти чист тон или по-скоро в които животът звучи с плътност, присъща само на един страдивариус. Животът на тези хора е ключ към мистерията на човешкото съществуване. Има и други, които никога няма да постигнат повече от кресливото пищене на евтина флейта в ръцете на немузикално дете. Баща ми не беше страдивариус, но не беше и флейта. Все по-често си мисля, че ако можех да населя потока на монолозите му с отсечения речников запас на майка ми, неговите смотолевени истории – с разхлабените плочки на нейния език, би ми се разкрила една непрочетена още вселена.

В очите на майка ми това вероятно би било равностойно на най-непростимо злодеяние. В непокорните ми години тя ме наричаше “родена поетеса” заради въпросите, които задавах. Не го имаше за комплимент. Нормално беше децата да задават въпроси с онзи леко неримуван изказ, който лесно може да бъде сбъркан с поетична наклонност. Сигурно и днешните деца притежават това качество, но родителите от моето детство смятаха, че отговорите са установени, както беше установен и светът на големите. Че няма върху какво толкова да се размишлява. Че нещата са такива, каквито са. За възрастните детските въпроси бяха ексцентрични или най-много забавни, понеже отговорите се подразбираха от само себе си.

На мен ми се струва, че повече се доближавах до наивен философ или до кротък теолог, да речем, отколкото до поетеса. Когато искаше да се пошегува с мен или да ме свали обратно на земята, както правят добрите майки, когато отрочето им прекрачи границите, майка ми редовно ме обявяваше за природен талант в една или друга дисциплина. Най-острата си ирония пазеше за поетите. Наричаше ги “псевдоатлети”. Така без да осъзнава, тя издаваше роднинството си с Платон, който също като нея недолюбваше стихоплетците. Ала на майка ми ѝ липсваше Платоновата ревност. Тя ме гледаше, докато четях и пишех, предупреждаваше ме да не се унасям прекалено. Аз въпреки това го правех.

Без съмнение ако ме чуеше сега да твърдя, че в децата е останала някаква част от божествената субстанция, тя би вдигнала вежди скептично.

– Що за гротескно самохвалство, Хелена! – би въздъхнала.

При това не ѝ слагам думи в устата. Повтаряла ми го е безброй пъти, без да вдига очи от иглата и конеца, които запълваха дългите зимни вечери през войната. Вече съм по-възрастна, отколкото беше тя, когато почина. Сега с боговете я свързва това, че и тя като тях е извън времето. А аз все още вярвам в правотата си за божественото у децата и детинското у боговете. Животът на всички тях наподобява захласната игра, защото не познават смъртта. Жестокостта им е грациозна, нежността им е брутална. Смесим ли безпределността на мъртвите с непосредствеността на едно дете, ще получим ужасяващ бог.

Тук тя неочаквано щеше да остави шиенето – правела го е неведнъж. С две ръце щеше да разпори износения шев на някоя дреха или да се набоде по невнимание на иглата. Щеше да пристъпи извън снопа светлина, идващ от лампата, под която работеше обикновено, да промие кървящия пръст в кухнята и да запали огъня под чайника, за да сложи чай. Оттам щеше да изругае, задето ѝ пробутвам врели-некипели, или – по-вероятно – да млъкне. На някои свади тя отвръщаше по най-подобаващия за нея начин: с мълчание.

Не проявяваше голямо търпение към нещата, които надскачаха непосредствено осезаемото. За нея аз бях поетеса, понеже в представите ѝ поетите се рееха.

– Така си е – ѝ отвърнах аз веднъж, – но с главата надолу.

Струва ми се, че го вярвах, макар да го бях измислила на момента само и само за да не оставя последната дума на нея. Пристъпих праха на училището по непокорство.

Ироническата ѝ служеше на по-висша цел. Майка ми искаше да ме натъпче в баналността на словото, да опакова мисловния ми свят в дебели зимни дрехи. Скучна, но ненакърнима, най-вече непромокаема. За майка ми думите и дрехите бяха едно и също: трябваше да ти прилепват. Докато аз обожавах летаргичните следобеди, през които се шляех из Висящите градини на Вавилон и облякла разтворена нощница, горда с напъпилите си извивки, изкачвах книжните зикурати[1].

Отдавах се на ритъма на безгласната реч, която се издигаше от кориците на книгите, отдавах се на онзи Стикс от изречения, из който тук-таме като отломки или удавници редом с думите и образите, които разбирах или не разбирах съвсем, се носеха и други неща, които не бяха повече от сенчести петна по повърхността на тъмния поток.

И до днес мисля, че и книгите като боговете и децата остават в чистилището на живота, в измерение, в което последствията понякога водят до причини, а вчерашният ден изпълзява от утрешния. В чистилището е невъзможно да отсъдиш веднъж завинаги кой заслужава рая и кой – ада. Там всичко предстои и всичко е отминало, и това е същността на небесното.

Като дете, пък и до днес, смятах книгите за своеобразни мъртвци. Пишещият свиква свой спиритически сеанс. Неизменната скованост на книгите като изпънатите крайници на роднина в последното му ложе. Книгите – няма спор – изискваха повече, но и те като мъртвците въпреки привидния си покой сякаш копнееха за жив човек, когото да развълнуват.

Обичах анонимното, посмъртното, което пази в себе си всяка книга. Заглавията и посвещенията ми се струваха непростимо коленичене пред суетата или някакво завоалиране на решителността, с която те обладава разказът. Автор, който подписва книгата със собственото си име заради читателя, ми изглеждаше точно толкова нелеп, колкото насилника, който ти поднася любезно картичката си, преди да ти посегне. Исках да изстържа имената от кориците и да откъсна заглавните страници. Исках да стигна и по-далеч и да освободя всички книги от

[1] Вид древен шумерски храм с формата на стъпаловидна пирамида. – Б. пр.

статичната им подредба върху рафтовете на домашната библиотека, като им намеря подслон другаде, в други стаи, на двора, между гредите на плевника, в мазето подобно на великденски яйца или коледни подаръци, безименни, неизразимо деликатни, съдбата им – в ръцете на онзи, който ги открие.

Никога не се отърсих от бляна си; вярвах в него все по-силно. Книгите щяха да се сберат по улични ъгли подобно на отритнати псета. Щяха да спят на купчини пред вратите на магазините под завивка от картон – просяци без особена надежда за подаяние. Щяха да се размекнат от дъжда, докато лежат по пейките в парковете, или да се въргалят по пода на трамваите и да очароват или досаждат на който ги вдигне, да го оставят безучастен или дотолкова да го подразнят, че да надраска в тях отговор, който без подател да обиколи света. Някъде тази книга ще наруши нечий мир, ще разсее безпокойство, ще смрази радост, ще преосмисли бъдеще или ще предрече минало, безчинно, най-много оповестено от шумоленето на листовете – единствените ангели, в които донякъде вярвам.

Причината за неразбирането, което проявяваше майка ми към моите въпроси, вероятно се коренеше в отвращението ѝ към онова, което за нея бе непростимо непостоянство. Тя беше по-голяма католичка, отколкото ѝ се искаше. Макар да не беше вярваща, божественото се беше впило в мисленето ѝ като запушалка – в дъното на вана. Бог беше дигата, която бяха изградили хората, за да избегнат фаталната среща с бездънния характер на копнежите си. Издърпаш ли запушалката, пробиеш ли отвор в дигата, водата руква. Няма как да я питам какво е имала предвид, но знам, че тя не понасяше да бездейства. “Не можем да чакаме повече! – гласеше любимата ѝ фраза. – Да запретваме ръкави! Щом не снася, отива в тенджерата!” Обичаше удивителните и ги произнасяше отчетливо. Поставяше ги в края на изреченията си, като да бяха стражи с пламтящи мечове: стой на място и нито крачка повече!

Подчинявам се на бойния ѝ вик, та било то и с неохота. Хората никога няма да бъдат нещо повече от чернова на самите себе си, груба скица върху лист хартия, който може да бъде смачкан на топка във всеки един момент. Защо да се кахъря за всяка точка, за мястото на запетайките, за удивителните – и защо да си ограждам пространства, стаи, жилища, дупки от куршуми, кратери? Рано или късно ще изчегърквам златни монети от изстиналите усти на мъртвите, безвременния минерал на времето, а гласовете им ще се надигат гръмливи, като да са живи.

“Времето е величествената душа на всички неща – написах аз, когато бях на четиринадесет. Думата “пубертет” тогава още не съществуваше. – То издува дробовете, без да ги изпразва някога.” Не знам дали днес тези слова ми се струват дори отчасти толкова бомбастични, колкото навярно биха се сторили на майка ми, ако можеше да прочете най-личните ми тетрадки, но сега, почти век по-късно, долавям непрекъснатото вдишване на времето по-ясно отпреди. Разтварям се във въздуха, който свири из бронхиите му, в това вдишване, продължило светлинни години, което се провира през пещери от калций и кост. Може би има начин малко преди да изчезна напълно, да погледна на живота си отстрани, сякаш вече съм се оттеглила от него.

Представям си как наблюдавам живота – не само моя или вашия, а живота по принцип – изпънал се в бездната под краката ми: врящ, меандриращ. Сто хиляди Гранд каньона, които се

преплитат; широка плетеница от бързеи, вирове, сòлници и водопади, блещукащи в безкрайната нощ.

Може би бих успяла да разчета легендата, която се разгръща ветрилообразно в бурята, мотивите, които се образуват в нея и след миг се разпадат, целостта ѝ и суетата на човешкото време, което се изгубва в нея. Сякаш малко преди да потъна в забрава, ми се дава шанс да надяна за секунда очилата на Бог. Ще прихвана нещо от Неговия фатализъм, според който гризач в усилията си да се отскубне от хватката на змия олицетворява същата космическа трагедия като падането на Троя – и съответно същата баналност.

Знам, че човек не бива да мисли в такива измерения. Животът не е театър или картина, която да гледаш от разстояние, но ако трябва да съм честна, никога не бих написала и буква върху хартията, ако наистина го вярвах, и не се заблуждавайте, че четете това по други причини.

Майка ми отдавна щеше да е изгубила търпение.

– Патетично – щеше да тръсне глава тя и да се разсмее. Щеше да си налее чай в кухнята и да си го изпие сама, без да разбира, че триумфът ѝ е подарък от мен.

Няма значение.

Тя е мъртва.

Докато става от стола си, очертанията ѝ се размиват под светлината на лампата, а с очертанията ѝ – и стаята.

– Животът е прост – ми рече тя веднъж. – Не ми трябват лустросани думи, за да го опиша. Животът е миене на чинии. Цапаш чинии, миеш ги, подсушаваш ги, прибираш ги в бюфета, вадиш ги отново, цапаш ги, миеш ги, подсушаваш ги, прибираш ги в бюфета и пак ги вадиш, и един ден цялата купчина се изплъзва от ръцете ти.

Тя замълча, сведе очи и отпи глътка чай.

Нямах какво да ѝ отговоря – не и тогава.

Тя беше родена поетеса.